

Prudenci Bertrana: periodista a Barcelona, escriptor-periodista a L'Havana (1919–1920)

Yairen Jerez Columbié
University College Cork

1. Introducció

La disponibilitat de material no estudiat, com és el cas dels vint-i-vuit textos publicats a *La Nova Catalunya*, i d'altres treballs periodístics de Prudenci Bertrana de diferents publicacions catalanes, han fet viable aquesta investigació. L'historiador Pau Lanao (1989), a l'article «Bertrana, escriptor de vocació, periodista per obligació», revela, en poques pàgines, alguns aspectes de la carrera periodística de l'escriptor i fa èmfasi en les dures circumstàncies de la seva vinculació al món de la premsa. No obstant ser una aproximació seriosa al tema, la brevetat del treball i els seus limitats objectius, per descomptat assolits, no permeten transcendir la creença que el periodisme fou part del «calvari de l'escriptor». D'una altra banda, els investigadors Xavier Pla i Francesc Montero (2011) publicaren el llibre *A l'ombra de Josep Pla. Cinc escriptors-periodistes gironins de la República*, juntament amb la presentació de l'exposició del mateix nom, resultat de la investigació feta des del grup de recerca de Literatura Contemporània de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes i la Càtedra Josep Pla de la Universitat de Girona, sobre l'obra de Claudi Ametlla, Manuel Brunet, Agustí Cabruja, Jaume Gascon i Emili Vigoc. L'objectiu era recuperar la memòria d'aquests escriptors-periodistes, com ho és ara reconstruir la de Prudenci Bertrana, el qual coincideix amb relacions i temporalitat amb el grup abans esmentat, però que no fou inclòs en aquell projecte. Malgrat el creixent interès dels investigadors per l'obra de l'escriptor gironí, fins ara la seva faceta com a periodista no havia estat objecte d'un estudi exhaustiu, dedicat exclusivament a la seva anàlisi.

Per a la selecció de la mostra de treballs periodístics a partir de la qual s'ha fet la comparació s'ha tingut en compte la diversitat temàtica dels materials coneguts i que hagin estat publicats en data propera al període de la seva col·laboració amb els catalans de L'Havana, entre 1919 i 1920. La presència d'alguns dels articles al Fons Bertrana de la Universitat de Girona, ha influït en la seva selecció, per potenciar la difusió de les fonts disponibles a la institució en el marc de la qual s'ha realitzat l'estudi. En el cas particular dels textos de la secció «Impromptu» de *La Veu de Catalunya*, la selecció ha estat determinada pel tema i la forma dels treballs, directament relacionats amb l'objectiu d'aquest estudi d'aprofundir en l'activitat periodística com a espai de expressió literària i de realització de l'escriptor. La comparació contribuirà a la contextualització dels textos i a oferir un marc de referència general de l'obra periodística de Bertrana, a partir del qual analitzar les peces periodístiques publicades a Cuba.

1.1 La Mostra:

Selecció de treballs publicats a *La Nova Catalunya*:

-Secció «Barcelona-Havana» (gener-febrer 1919): «Formidable agitació autonomista», «Emocionants manifestacions en el Romea i en el Palau de la Música Catalana», «Les gresques de la Rambla», «Contra-manifestacions espanyolistes», «Una senyora es assassinada», «Nadal pacificador», «El plebiscit».

-Secció «Barcelona-Havana» (maig 1919): «Barcelona a les fosques», «Més vagues», «El disbarat de la mobilització», «La censura roja», «La vaga general», «Les causes», «Estupor i pànic», «El somatén», «Qui ha guanyat?», «El final».

-Secció «Barcelona-Havana» (juny 1919): «Els processos dels crims socials», «Reparició de la premsa barcelonina», «La primavera barcelonina», «Aviadors estrangers», «Les eleccions».

Selecció de treballs publicats a Catalunya:

-*La Veu de Catalunya*: «La Llotja» (1918), «La Carroña mecànica» (1920), «El Teatre català. Unes paraules d'en Bertrana» (1921), «L'encís del riu» (1924), «Jardins de *kodak* i de *sandwich*» (1924), «La mala lletra» (1925), «En Mir i la Medalla d'Honor» (1926), «Els pollancre d'Hix» (1927), «Les vaques al carrer!» (1928), «Llivia» (1928), «El cant del merlot» (sense data), «El caprici d'una mamà» (sense data), «Un poeta que fa poesia» (sense data).

-*La Publicidad*: «Si m'embrutes t'emascaro» (1920), «Endevinalla» (1920), «L'orquestra d'esquirols» (1920), «¡Meee...ec!» (1920), «Bufar i fer ampolles» (1922), «L'home matalàs» (1922).

-*Iberia*: «Del París heroico» (1918), «¡Victoria!» (1918).

2. La Nova Catalunya

La Nova Catalunya comença a ser editada l'any 1908, amb una periodicitat desenal, escrita íntegrament en català i lligada, de manera encara no explícita, al Centre Català¹. El seu objectiu era registrar la vida cultural i

¹ *La Nova Catalunya* (1908–1932; 1942–1959) comença com a revista desenal feta íntegrament en català; l'any 1912 passa a ser quinzenal i, en algun moment situat entre els anys 1913 i 1916 —que no ha pogut ser definit per absència dels números corresponents a l'Arxiu Pompeu Fabra de la Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya de L'Havana— es converteix en publicació mensual. Tracta temes històrics, culturals i d'actualitat i és la veu de l'avantguarda separatista del Centre Català. Al número 256, de novembre del 1922, s'afegeix a la capçalera el subtítol que la identifica com a «Pertanyent a la Federació d'Entitats Nacionalistes Catalanes de Cuba», informació que s'hi manté fins el 1928. La publicació recomença com a «periòdic sota els auspicis de la Comissió de Cultura del Centre Català» i així ho fa constar a la capçalera, amb la frase «Editat pel Centre Català de L'Havana». A partir de juliol-agost de 1944 la informació de capçalera canvia, la revista passa a ser «Portantveu del Centre Català de L'Havana» i s'hi afegeix el text dels tres primers punts de la Declaració de Principis de l'entitat.

política dels catalanistes de L'Havana, tot i que també divulgà regularment l'activitat d'altres institucions polítiques, benèfiques i culturals de la comunitat catalana de l'Illa i d'Amèrica, com la Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya, Germanor Catalana de Camagüey, el Grop Nacionalista Radical Catalunya de Santiago de Cuba, el Blok Nacionalista Catalònia de Guantánamo i el Centre Català de Nova York.

Des de la seva redacció es protagonitzaren importants campanyes de recaptació de fons, com ara la de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, entre el 1916 i el 1923, i la feta en favor dels voluntaris que lluitaven a França durant la Primera Guerra Mundial. Les xarxes que s'establiren mitjançant la revista feren que Cuba es convertís en l'origen de l'aportació econòmica més important al partit Estat Català² —situat a Catalunya—, gràcies a l'activitat del Club Separatista Núm. 1, organització catalanista secreta fundada per un grup de directius i redactors de la publicació el 1922³. L'any 1928, les seves pàgines reflectiren els detalls de la visita de Francesc Macià a Cuba i de l'Assemblea Constituent del Separatisme Català que tingué com a resultat principal la redacció de la Primera Constitució Catalana de L'Havana. No obstant la seva intensa activitat política, els redactors de *La Nova Catalunya* no descuidaren els temes culturals ni l'exaltació del paper dels immigrants catalans amb una participació destacada en la societat cubana.

L'any 1942, després d'un període de deu anys de silenci —provocat per la ruptura de relacions amb Francesc Macià i sectors catalanistes de l'interior, i una crisi del moviment que havien liderat fins aleshores a Amèrica— la revista tornà a sortir. Recomençà com a «periòdic sota els auspicis de la Comissió de Cultura del Centre Català» i, a partir de juliol-agost de 1944, passà a ser «Portantveu del Centre Català de L'Havana». En aquesta nova etapa, s'hi sumaren membres de l'exili de 1939, com el metge Carles Gubern i Puig (Barcelona, 1901–Fajardo, Puerto Rico, 1979), primer director de l'època; el periodista Vicenç Bernades i Viusà (Barcelona, 1896–Barcelona, 1976), cap de redacció al mateix període (1942–1943), i altres redactors i col·laboradors nous, com ara, el podòleg i farmacèutic Gabriel Gresa i Prats (Barcelona, 1908–L'Havana, 1992) i Francesc Prats i Puig (Barcelona, 1906–Santiago de Cuba, 1997), historiador de l'art vinculat a l'arquitectura i l'arqueologia. Malgrat l'adhesió del Centre al nou Govern de Cuba després de l'1 de gener de 1959 i el manteniment de les activitats de l'entitat fins a 1965, la revista deixà de sortir després del número corresponent al període octubre–desembre de 1959. No s'hi planteja el motiu de la seva desaparició, però Surroca (2004) l'associa a la prohibició de l'Estat cubà a la publicació

² El partit Estat Català havia estat creat per Francesc Macià l'any 1922 amb l'objectiu de coordinar els centres i casals separatistes. Una informació més àmplia sobre el seus objectius i funcionament pot consultar-se als llibres de Josep Carner-Ribalta (1987) i Maria Dolors Ivern (1988).

³ Del total de 920.360 francs rebuts per Macià fins al Procés de París L'Havana contribuí amb 228.113 francs (gairebé el 25%). L'any 1958, *La Nova Catalunya* publicà a la portada del seu número 158 la fotocòpia d'un document signat per Francesc Macià en què es detalla l'aportació dels catalans d'Amèrica. L'original, l'existència del qual es desconeixia, havia estat enviat al Centre Català des de París per Joan Masot i, segons fa constar Josep Pineda i Fargas (1958, juliol–desembre) al text que l'acompanya, supera les dades incompletes del llibre *Macià: la seva actuació a l'estranger* (1952), de Ramon Fabregat.

de revistes estrangeres.

La lectura de la correspondència entre lectors i redacció (Centre Català, Lligall 4 No. 158) ha permès conèixer que *La Nova Catalunya* era llegida a diferents zones de l'illa de Cuba, a Mèxic, l'Argentina, Costa Rica, Colòmbia, Brasil, Equador, Paraguai, Perú, Xile, l'Uruguai i els Estats Units, on formava part del catàleg de la Biblioteca Pública de Nova York. Això i el fet de rebre col·laboracions des de diferents països d'Amèrica i Catalunya la converteixen en una revista d'ampli abast, que projectava a l'exterior la vida dels catalans de Cuba.

3. La col·laboració de Prudenci Bertrana amb els catalans de L'Havana

Prudenci Bertrana es fa càrrec de la corresponsalia de la revista a Barcelona a partir de gener de 1919. El periodista Claudi Ametlla, predecessor de l'escriptor gironí a la secció «Barcelona-Havana» sota el pseudònim «C. de la Conca» des de 1914, havia fundat amb aquest i altres intel·lectuals, la publicació aliadòfila *Iberia* (1915–1918)⁴, origen d'una xarxa de relacions que tindria ressò també a L'Havana:

L'amic Ametlla, per haver passat a ocupar la direcció de la Agència Havas, establerta fa poc a Barcelona, no pot atendre degudament a La Nova Catalunya.

Nosaltres ens en dolem verament d'aquesta contrarietat per el bon afecte que li portem al car amic i perquè els seus escrits eren força llegits i esperats per els llegidors d'aquesta revista. Per altra part celebrem lo que representa prosperitat en la brillant carrera periodística de qui fou director d'El Poble Català i Secretari de la Casa d'Amèrica.

A proposta del propi C. de la Conca s'ha fet càrrec de la corresponsalia de La Nova Catalunya a Barcelona el vigorós escriptor i novel·lista acurat, En Prudenci Bertrana, qui firmarà, Víctor Esparra. (Redacció, gener–febrer 1919, 61)

El nou corresponsal no necessitava una presentació gaire extensa; els lectors de *La Nova Catalunya* ja havien entrat en contacte directe amb el seu treball a través de col·laboracions anteriors i, l'any 1916, l'havien vist guanyar el premi extraordinari del Concurs de Novel·letes⁵ de la publicació,

⁴ La revista *Iberia* (1915–1918) fou fundada per Antoni Rovira i Virgili i Claudi Ametlla amb l'objectiu de donar suport a la causa de la Triple Entesa durant la Primera Guerra Mundial. Joan Safont (2012, octubre–novembre–desembre) ha publicat un article sobre el paper d'aquests dos intel·lectuals a la publicació.

⁵ L'any 1916 la revista atorgà els premis del Concurs de Novel·letes de *La Nova Catalunya*, que tingué com a jurat a Claudi Mimó, Pere Camps, Ferran Ortiz, Josep Conangla i Josep Murillo. A la categoria de novel·leta inspirada en ambient o costums catalans guanyà el primer premi Josep Maria Folch i Torres, amb l'obra *Vers la llum*, i el premi extraordinari fou per a Prudenci Bertrana, per *L'aventura*; totes dues obres havien estat enviades des de Barcelona. Al número 180 (Redacció, maig 1916) *La Nova Catalunya* anuncia que s'estava imprimint la novel·leta *Vers la llum*, de Josep Maria Folch i Torres, i que, segurament, estaria a disposició dels subscriptors el mes de juliol; és possible que algunes de les altres obres guanyadores també hagin estat publicades i distribuïdes com a suplement.

amb l'obra *L'Aventura*.

La primera de les publicacions de l'hereu de l'Esparra a la secció «Barcelona-Havana» apareix al número corresponent als mesos de gener i febrer de 1919 i, l'última, al de juny del mateix any. El mes d'agost, un comunicat anunciava la incorporació a la revista d'un altre nom molt conegut de les lletres catalanes, vinculat també a *Iberia*, Antoni Rovira i Virgili. La redacció hi descobria el protagonista de les gestions que feren possible aquesta nova col·laboració i explicava el futur caràcter de la relació amb Prudenci Bertrana:

El nou cronista de *La Nova Catalunya* a Barcelona, firmarà ses informacions mesaderes amb el pseudònim *Pere Claresvalls*.

L'enhorabona, doncs, a nostres llegidors, per tan valiosa adquisició qu' hem d'agrair a les gestions amatentes del benvolgut Dr. Murillo, qui aprofitara la seva estada a Barcelona per anyadir alguns noms valiosos a la ben honrosa llista de col·laboradors de *La Nova Catalunya*.

Víctor Esparra, o siga'l llorejat escriptor Prudenci Bertrana, seguirà enviant-nos articles sobre temes diversos, encar qu' hagi cedit la crònica a *En Pere Claresvalls*. (Redacció, agosto 1919, 14)

L'escriptor gironí continuaria projectant-se a l'exterior lligat als catalans de Cuba mitjançant articles escrits de manera «especial per a *La Nova Catalunya*»⁶, com ara, «Art i artistes» (setembre 1919), «No hay tabaco» (març 1920) o «*La nostra parla*. Comèdia patriòtica de n'Ignasi Iglesias» (maig 1920), entre d'altres que també caldria posar a disposició dels estudiosos en particular i dels lectors en general de l'obra de Prudenci Bertrana. No existeixen evidències en la correspondència ni en les actes de la revista que cap d'aquestes col·laboracions hagués estat pagada; no seria errat pensar que els interessos de Prudenci Bertrana, Claudi Ametlla i Antoni Rovira i Virgili respecte a *La Nova Catalunya* poc tenien a veure amb la remuneració econòmica i sí molt amb la participació en un projecte cultural, polític i ideològic amb el qual se sentien identificats.

4. Bertrana periodista

Malgrat la inexistència d'un inventari exhaustiu de l'obra periodística de Prudenci Bertrana, l'esbós biogràfic fet per Joan Triadú (1967), el buidat de publicacions de Pau Lanao (1989)⁷ i el treball de recerca de Lluís Costa

⁶ Els altres textos escrits especialment per a *La Nova Catalunya* fora de la secció «Barcelona-Havana» són «Sobre l'estrena a Barcelona de *L'ànima és meva* d'en Guimerà» (abril 1920), «Els Jocs Florals d'enguany» (juny 1920) i «Els Tudons» (agost 1920). Actualment, aquests textos i els de la secció «Barcelona-Havana» tan sols estan disponibles als exemplars de la revista conservats a l'Arxiu Pompeu Fabra de la Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya de L'Havana i a la Public Library de Nova York, segons la contrastació dels resultats d'una investigació preliminar amb l'inventari de publicacions de l'exterior fet per Robert Surroca (2004).

⁷ El treball de Pau Lanao (1989) referenciat a la Bibliografia d'aquest estudi inclou una catalogació de diferents publicacions a les quals Prudenci Bertrana treballà com a redactor o col·laborador. Malgrat no tractar-se d'un buidat exhaustiu, el recull pot contribuir a la necessària tasca de fer un inventari de l'obra periodística de l'escriptor gironí.

(1987) sobre la història de la premsa gironina permeten seguir la pista de l'escriptor a diferents capçaleres. Les seves primeres incursions en el periodisme estan associades a *L'Autonomista* (1898–1939) i les publicacions modernistes catalanistes *L'Enderroch* (1902) i *Vida* (1902–1903), de Girona. L'any 1910 assumí la direcció del periòdic *Ciudadanía* (1910–1911), descrit per Lanao (1989) com un intent renovador de la premsa escrita, massa avançat per al públic gironí i que es veuria frustrat amb l'empresonament de Bertrana després de ser-li aplicada la Llei de Jurisdiccions per la publicació del pamflet *La locura de Álvarez de Castro. Ensayo sobre la psicología patológica de un episodio heroico*, juntament amb l'escriptor Diego Ruiz (1910). Podem trobar els motius de l'abandó de Girona, no tan sols en aquesta experiència, sinó també en les crítiques moralitzadores a la novel·la *Josafat* (2013), escrita l'any 1906 i publicada per primera vegada l'any 1907; en la seva vindicació de la figura de Jacint Verdaguer, descrita per la professora Margarida Casacuberta (març–abril 2003); i en la generalitzada hostilitat cap a la seva personalitat independent.

Bertrana arribà a Barcelona l'any 1911 per fer-se càrrec de la direcció dels setmanaris satírics *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia* (1870–1934), però al cap d'alguns temps hi fou rebaixat a la condició de redactor i l'escassetesa de diners l'obligà a col·laborar amb *La Publicidad* (1878–1922), *El Poble Català* (1904–1918) i *La Veu de Catalunya* (1891–1937). Pau Lanao (1989) assenyala també *Iberia* (1915–1919) com una de les publicacions per a les quals l'escriptor treballà per obligació, però les característiques del projecte aliadòfil, concebut per Antoni Rovira i Virgili i Claudi Ametlla, amb l'estreta col·laboració de Bertrana, fan pensar que pot haver estat una empresa que sentís com a pròpia. Aquestes experiències suscitaron en Prudenci Bertrana interessants reflexions sobre l'exercici de la professió de periodista:

En el periodisme tenim el capatàs, la reglamentació, la disciplina més o no tan militar; i en les hores que l'escriptor se n'allibera, se sent encara esclau, dominat per la rutinària confecció de frases i paràgrafs i de llocs comuns, empastifat del baf de maquinisme de la literatura que acaba d'expel·lir. Aleshores li costa de tornar a prendre la ploma. És menjar sobre pair. És voler paladejar una lllaminadura amb l'estómac ple de faramalla. Jo, entengui's bé, no blasmo la literatura periodística. És una cosa digna i bona, però quan un home aspira a una altra de millor ens sembla menys bona i digna del que realment és. El periodisme per al poeta i l'escriptor imaginatiu té una horrible semblança amb el purgatori. (Bertrana, setembre–octubre 1992, 70)

La lectura d'alguns fragments de la conferència «El calvari de l'escriptor», pronunciada per Bertrana l'any 1933 a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, permet copsar la seva opinió, més bé amarga, sobre l'exercici del periodisme. Les seves paraules han de ser interpretades tenint en compte el context general de la seva vinculació a les publicacions periòdiques, marcat per sous baixos i pluriocupació:

A Catalunya són poques les empreses periodístiques que ofereixen, als escriptors, garanties de respecte i inamobilitat, i són encara menys les que els donen un sou raonable. Evidentment, ningú de vosaltres s'imaginarà que a un periodista ben pagat li resti massa temps de fer una obra sòlida, pensada i repensada i escrita amb l'esperit tranquil, sense discontinuïtats, sense encallades i repeses destarotadores, sense que la lassitud, la desconfiança, el pessimisme s'emparin del seu esperit. (Bertrana, setembre–octubre 1992, 72)

Sense cap mena de dubte, les poques i gens atractives opcions de supervivència motivaven en Prudenci Bertrana una visió pessimista, no tan sols de la tasca periodística, sinó també de l'escriptura. No obstant això, la lectura del text de l'escriptor gironí fa pertinent la pregunta sobre si la seva aversió anava dirigida cap al periodisme mateix o cap a una determinada manera d'exercir-lo. Potser allò que l'allunyava de la literatura eren en realitat unes rutines productives i, fins i tot, uns gèneres periodístics tancats a la creativitat: el cable, la nota informativa i el reportatge informatiu. En canvi, la majoria dels textos que conformen la mostra d'aquest estudi són cròniques, peces d'un gènere que permet l'estudi de la ploma que el concep. El professor Josep Maria Casasús, a l'assaig *El pensament periodístic a Catalunya* (1987), assenyalava el gènere com la forma periodística predominant del moment de l'entrada de la modernitat al periodisme espanyol, durant els anys vint i trenta:

Una de les característiques més rellevants d'aquella primera generació moderna de periodistes catalans fou la del conreu preferent de la crònica, gènere característic del període de plenitud del periodisme d'informació i, alhora, gènere de transició vers les formes posteriors de periodisme d'interpretació o d'explicació que, des de la Segona Guerra Mundial, han arribat fins als nostres dies. (Casasús, 1987, 23)

Si bé, el llast de la marcada intencionalitat ideològica expressada en l'articulisme havia limitat les capacitats informatives del periodisme a Catalunya, les noves figures no assumeixen tan sols la transmissió directa de la informació cablegràfica com a contrapartida de l'endarreriment dels anys anteriors, sinó que adopten un gènere periodístic la matèria primigènica del qual és la realitat, però que requereix la capacitat interpretativa i discursiva d'un intel·lectual. «Una qualitat comuna dels professionals catalans del període d'entreguerres és que foren grans periodistes en el sentit modern del terme sense deixar de ser grans escriptors, circumstància que també explica segons el professor Ramon Barnils, que reeixissin en la crònica» (Casasús, 1987, 79). Aquest gènere sintetitza la funció del periodisme de parlar sobre la realitat i no pas sobre les idees, però amb les eines més eficaces, ja siguin les del més directe llenguatge periodístic, les de la literatura de ficció o les d'una combinació de tots dos, com ja es comença a veure en aquest període de consolidació de la figura de l'escriptor-periodista. La crònica s'allunya de la «rutinària confecció de frases i paràgrafs i de llocs comuns» criticada per Bertrana; la pràctica d'aquest gènere, unes millors condicions de treball i unes rutines productives contràries a la facilitat i a la concepció ràpida del text

periodístic podrien haver revertit les idees exposades a «El calvari de l'escriptor».

4.1 Algunes publicacions de l'àmbit quotidià de l'escriptor-periodista gironí

Claudi Ametlla i Antoni Rovira i Virgili fundaren i mantingueren la revista *Iberia*, del 10 d'abril de 1915 al 22 de febrer de 1919, en el context de la Primera Guerra Mundial, per donar suport als aliats i, principalment a França. Segons Joan Safont (2013), Ametlla fou el responsable de reunir els membres de la redacció, amics periodistes, escriptors i il·lustradors, provinents molts d'*El Poble Català* i propers al perfil republicà liberal catalanista de la nova publicació. Altres figures punteres d'*Iberia* foren Prudenci Bertrana, Romà Jori, Màrius Aguilar, Eugeni Xammar, Alexandre Plana; el poeta Josep Maria Junoy; el pintor i caricaturista Feliu Elias, alias Apa; l'il·lustrador Pere Ynglada i l'advocat Amadeu Hurtado; aquest darrer seria, segons expliquen Joan Torrent i Rafael Tasis (1966), el principal assessor del navilier Antoni Tayà en la compra de *La Publicidad*, l'any 1915, i el responsable de la incorporació de molts noms d'*Iberia* al periòdic després de la seva reestructuració.

El diari *La Publicidad* havia estat fundat l'any 1878 i el seu primer director, Eusebi Pascual i Casas, havia estat un republicà possibilista, simpatitzant d'Emilio Castelar. Joan Torrent i Rafel Tasis (1966) el consideren un diari polític, malgrat que s'anunciés com a diari informatiu. El periòdic donà suport a Valerià Weyler i la seva reconcentració repressiva a Cuba entre 1896 i 1898 per intentar ofegar la lluita independentista. El mes de setembre de 1897 la redacció del rotatiu comentava una nota informativa rebuda des de Madrid sobre l'oposició de Francisco Sivela, líder del Partido Conservador, a la gestió de Valerià Weyler, i la seva demanda de substitució del cap de la guerra a Cuba:

Esta opinión del Sr. Sivela entre los políticos conservadores de la marcha de la campaña ha sido comentada desfavorablemente, pues el general Weyler según todos los antecedentes que se reciben de la gran Antilla y los cablegramas que tiene el Gobierno, no puede ser sustituido, pues los españoles de verdad piden no deje el mando que desempeña en Cuba.

En general se confía en que Weyler terminará la guerra y que antes de transcurrir los dos años de plazo que fijó para el exterminio de los insurrectos, se cumplirán sus profecías.

La guerra, se añade, marcha bien y todas las noticias que se tienen de Cuba coinciden en lo mismo. (Redacción, setembre 1897, 3)

La gestió i les 'profecies' de Valerià Weyler incloïen no tan sols l'extermini dels insurrectes al camp de batalla, sinó també la reconcentració de la població rural a nuclis urbans per evitar la seva col·laboració amb els

*mambises*⁸. John Lawrence Tone (2008, 255) afirma que, com a resultat de la reconcentració, van morir més de cent-mil persones, a causa de malalties i inanició.

Eusebi Corominas, director de *La Publicidad* durant vint-i-vuit anys, entre 1878 i 1906, va ser electe diputat a corts de Solidaritat Catalana per la ciutat de Girona⁹. La publicació havia acollit durant els primers anys del segle «una intel·lectualitat formada a Barcelona, fora dels dominis del catalanisme. Es pot dir que l'intel·lectualisme atempereva l'aspror de les lluites polítiques» (Capdevila dins Torrent, Tasis, 1966, 134).

L'any 1915, que marca l'inici de l'etapa que concerneix a les finalitats d'aquest estudi, *La Publicidad* és comprat per Antoni Tayà, un navilier enriquit que fa eixamplar les capacitats tècniques del diari i el permet tenir dotze pàgines en comptes de vuit. Romà Jori és nomenat nou director i nucli d'un grup de joves escriptors i periodistes entre els quals s'hi compten Antoni Rovira i Virgili, Carles Soldevila, Manuel Brunet i Andreu Nin, entre d'altres, provinents molts d'*El Poble Català* i de la revista *Iberia*. Prudenci Bertrana, amb lligams amb totes dues publicacions, també s'incorpora en data propera a aquest moment al renovat rotatiu.

Per a Albert Manent (1979), el nom de Prudenci Bertrana es troba entre els imprescindibles a tenir en compte a l'hora de narrar la història de *La Veu de Catalunya*, juntament amb els de Manuel de Montoliu, Narcís Font i Sagner, Narcís Oller, Joaquim Folch i Torres, Eugeni Xammar, Josep Maria Junoy i Antoni Rovira i Virgili, entre d'altres. Tornen a coincidir a la llista de Manent noms de periodistes d'*Iberia* i de *La Publicidad*, fet que permetria establir, malgrat les diferències conceptuals entre les publicacions esmentades, una línia comuna a través dels seus redactors i col·laboradors i, per tant, algunes semblances entre els seus productes comunicatius.

La presència de Francesc Cambó, Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch a la redacció fundacional del setmanari *La Veu de Catalunya*, creat l'any 1891 per Narcís Verdager i Callís i Joan Cabot i Rovira, denotava els fonaments de la seva futura vinculació a la Lliga Regionalista i al catalanisme conservador. Durant la dècada dels trenta la secció «Impromptu» d'aquesta publicació seria un important espai per a l'expressió d'un Bertrana periodista molt proper a la literatura, gràcies al gènere aplicat, la crònica literària o d'autor. Lanao (1989, 57) esmenta un recull d'aquest material fet per Bertrana amb la intenció de publicar un volum amb il·lustracions de Daniel Masgoumiery, clar indicatiu que l'escriptor veié en aquestes peces periodístiques la qualitat literària necessària per considerar la seva publicació en un format reservat per a la literatura en el sentit més tancat del terme.

5. Anàlisi comparativa dels treballs periodístics

Tots els textos escollits són classificables com a cròniques. Això no obstant, s'han pogut identificar en aquestes peces d'un mateix autor i format notables diferències, que denoten com és de mal·leable el gènere i com pot

⁸ *Mambí* és el nom donat als insurrectes contra la metròpoli espanyola a Cuba durant la guerra d'independència.

⁹ Santiago Izquierdo (2008) ha escrit un article sobre la història de Solidaritat Catalana al qual s'ofereix la relació dels quaranta diputats a corts d'aquesta formació política.

variar el seu aspecte segons el context de publicació, les característiques del mitjà de premsa i el tema escollit. Si bé, a la nota informativa i altres gèneres periodístics propers com el reportatge informatiu o el cable, les diferències estructurals i conceptuals generals entre una peça i altra del mateix format són ínfimes, independentment de les circumstàncies de publicació i el tema, no passa el mateix amb la crònica, un gènere informatiu amb una llibertat formal més propera a la dels gèneres de fons i que comparteix també amb aquests la qualitat de deixar percebre la subjectivitat de l'autor, amb major o menor grau en dependència dels factors abans esmentats que poden condicionar-la. No és estrany que el debat sobre si la crònica és un gènere informatiu o de fons romanguí obert. La lectura de textos propers al que s'ha anomenat crònica de successos i de peces fàcilment confusibles amb la narrativa de ficció no fan més que alimentar aquesta incertesa i donar suport a la idea que la crònica periodística no és quelcom pur i sempre s'aproparà més a allò que el tema i les circumstàncies demanin a l'autor.

La primera de les col·laboracions de Prudenci Bertrana amb *La Nova Catalunya* a la secció de corresponsalia «Barcelona-Havana» dona compte de l'agitació autonomista dels darrers mesos de 1918 a Barcelona. El corresponsal descriu, amb detalls que fan pensar que hi era present, les manifestacions al teatre Romea i al Palau de la Música, les gresques de la Rambla, les contra-manifestacions espanyolistes i el retorn de la pau i l'oblit dels objectius autonomistes amb l'arribada de Nadal:

En això arribà Nadal. Els mercats i les botigues ostentaren un bé de Deu de coses apetitoses. Piràmides de cuixots, llangonisses i melons; garlandes dels gallsdindis, capons, gallines i pollastres i engingallades de perdius, conills, llebres, becaades, torts i ànecs salvatges. Els torronaires i les dolceries exhibien així mateix gran quantitats de lllaminadures i tota mena de refinaments; i les cistelles de luxo, ben proveïdes de vins, licors, fruites, cigars, etcètera, circulaven profusament sobre baiards o als caps dels dependents que les portaven a domicili. Pocs anys s'havien vist tan enormement proveïts els nostres establiments. Els preus també eren enormes però la gent comprava amb portentós afany, com si el diner anés a dojo i tinguessin pressa en gaudir-ne. Si això es guerra ni mai hi hagi pau. Un milió de ciutadans que s'atipen es un milió que oblida, de moment, tota mena de mals-de-caps polítics i socials. (Bertrana, gener-febrer 1919, 25)

El periodista fa tot aquest recorregut en un conjunt de cròniques, dedicada cadascuna a un succés particular, però relacionades entre elles temàticament i amb un ordre cronològic que permet resseguir i donar coherència als fets narrats. Com que es tracta d'un report conjunt de les agitacions que tingueren lloc a Barcelona, el lector rep la informació dintre d'un marc ampli que permet conèixer els antecedents i el desenllaç de molts dels moments descrits, al contrari del que passaria si hagués estat rebuda simultàniament al desenvolupament dels fets. La mateixa concepció de la corresponsalia permet a Bertrana recopilar, organitzar i redactar els reports amb un cert marge de temps i aconseguir un conjunt de cròniques que poden ser llegides com un sol treball d'informació en profunditat. Passa el mateix

amb el grup de textos publicats el mes de maig de 1919, en els quals es narren els diferents moments de la Vaga de la Canadenca dels passats febrer i març i a les cròniques de la secció de juny, en què s'explica el desenllaç del procés iniciat els mesos anteriors, els processament de vaguistes, la reaparició de la premsa i la recuperació de la normalitat a Barcelona.

En aquests textos, la necessitat de Prudenci Bertrana d'informar amb eficàcia sobre uns successos d'interès per a un públic físicament llunyà al lloc dels fets no entra en contradicció amb la transmissió d'una estampa literària comparable a la dels passejos per camins urbans i rurals del seu contemporani l'escriptor suís Robert Walser, compilats en diferents llibres com a literatura de ficció:

Els «certs elements» s'empescaren un medi per a contrarestar el formidable moviment d'opinió catalanista. Es vestiren de paisà i a colles, barrejats amb els germanòfils i fanàtics de *l'inconsútil*, protegits per la força pública, anaven bramulant per la Rambla i agitant banderetes *rojo y gualda*. (Bertrana, gener-febrer 1919, 23)

Fins i tot els incisos amb què atura la narració s'aparten del més pur llenguatge periodístic i donen als textos l'aspecte d'altres, d'argument real o inventat, als quals l'autor es comunica directament amb el lector:

A la vegada, de tu a tu, en veu baixa, entre família, en el cercle d'amics i en les societats polítiques i recreatives s'auguraven aconeteixements decisius. No res menys es deia que el bon burgés barceloní estava disposat a tot; al matí, a la barricada, a sacrificar la caixa i la vida. Menciono això per a demostrar l'estat espiritual de les gents. La fe en el triomf immediat de Catalunya excitava l'imaginació; el desig augmentava en proporcions descomunals els medis i el coratge; el convenciment de que *passarien coses grosses* les feia somniar més grosses encara. (Bertrana, gener-febrer 1919, 21)

En referir-se als resultats de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya amb els parlamentaris adjunts per deliberar sobre l'autonomia, l'escriptor no dubta a posicionar-s'hi políticament i fa explícita una opinió probablement compartida per la redacció catalanista radical de *La Nova Catalunya*:

El resultat d'aqueixa deliberació esperada amb candeletes pel públic barceloní, defraudà les esperances dels exaltats. La nota oficiosa repartida a la premsa en finalitzar l'Assemblea, venia a dir una cosa per l'estil: Catalunya necessita l'autonomia; la necessita com més aviat millor; hem de posar-hi el coll per haure-la; però *seguirem estudiant els medis i ens tornarem a reunir d'aquí a algunes setmanes*. Les coses grosses que tenien de venir no venien, la promesa d'En Cambó s'ajornava; no era pas això el que la gent havia somniat (...) L'oportunisme d'En Cambó exigia doncs que acabessin els inútils

aldarulls a la Rambla i la *Veü*¹⁰ donà el mot d'ordre. (Bertrana, gener-febrer 1919, 24)

Com passa generalment a les columnes d'autor, els temes d'aquestes cròniques no eren imposats per l'actualitat, sinó que eren de lliure elecció. La coincidència o no de les idees polítiques de Prudenci Bertrana amb *La Veü de Catalunya* no hi són paleses perquè els temes tractats no donen espai a tals apreciacions. No es pot afirmar que l'escriptor intentés defugir temes que impliquessin la declaració de posicionaments polítics, però sí que és evident que, en aquest espai de certa llibertat professional, preferí tractar situacions allunyades de l'actualitat política. Hi parlà de viatges, d'algun passeig pel camp, d'agricultura o de paisatges especials¹¹, del poc coneixement del camp per part de la gent de ciutat¹², de la seva visió personalíssima i gens convencional de la festa de Carnestoltes¹³, de l'entorn intel·lectual¹⁴, i, fins i tot, de la llibertat, en una crònica metafòrica sobre el merlot¹⁵, però mai directament de política. Els temes escollits per l'autor fan possible que, des del punt de vista formal, les cròniques d'«Impromptu» mostrin més llibertat que les de *La Nova Catalunya*, malgrat tenir una major limitació d'espai. Hi podem trobar, per exemple, algun diàleg:

Quan jo vaig fer-li de resposta que no tan sols al poble de Setcases, sinó en tots els pobles i viles agrícoles, les vaques tenien el privilegi i l'honor de transitar com els veïns per la via pública, el bon senyor obrí un pam de boca:

–Bromegeu!

–No bromejo, vaig respondre-li amb un to melodramàtic.

–Caram!

–Aneu per Les Guilleries, per La Selva i per l'Empordà i pels carrers trobareu més vaques que urbans.

–Però, i la seguretat personal?

–Menys temible és una vaca que un ciclista. (Bertrana, 13 octubre 1928, 5)

La flexibilitat formal del tipus de crònica de la columna «Impromptu» podia arribar a manifestar-se, fins i tot, en la inclusió de versos:

Per tal de rompre aquest encís ominós el poeta es posà a cantar unes «Al·leluies» dedicades a la primavera.

La primavera entrava de bon matí resplendent i gaia, i

dansa que dansa amb el cabell espars,

¹⁰ Prudenci Bertrana es refereix a *La Veü de Catalunya*, òrgan de la Lliga Regionalista.

¹¹ L'escriptor tracta aquest tema a la secció «Impromptu» a «Jardins de kodak i de sandwich» (5 abril 1924), «L'encís del riu» (24 agost 1924), «Els pollancrecs d'Hix» (17 setembre 1927) i «Llívia» (19 juliol 1928).

¹² *Ibidem* «Les vaques al carrer!» (13 octubre 1928).

¹³ *Ibidem* «El caprici d'una mamà» (n.d) b.

¹⁴ *Ibidem* «En Mir i la Medalla d'Honor» (26 maig 1926).

¹⁵ *Ibidem* «El cant del merlot» (n.d) a.

*que tot giravoltant, la cabellera
se li ha desfet en plovineig de març.* (Bertrana, n.d, n.p)

Els textos que Prudenci Bertrana publicà a la secció «Ideari Bàrbar»¹⁶ de *La Publicidad* entre els anys 1920 i 1922 tenen semblances amb els d'«Impromptu»; són també cròniques properes a la impressió literària, amb origen en algun fet, viatge o moment de contemplació de l'entorn, que dona pas a una reflexió. No obstant això, aquests treballs mostren un llenguatge més directe i una major explotació de la força dels títol. La utilització del titular com a ganxo tan pròpia del periodisme és més evident aquí que en els exemples de *La Veu de Catalunya*, més literaris, i *La Nova Catalunya*, on els títols són més informatius, malgrat la concepció literària dels cossos dels textos. «L'home matalàs», «¡Meee...ec!», «L'orquestra d'esquirols», «Endevinalla», «Bufar i fer ampolles» i «Si m'embrutes t'emascaro» són alguns dels titulars de la columna per a la qual l'escriptor també tingué l'oportunitat d'escollir els temes.

Dels exemples analitzats anteriorment és tan sols a la secció «Barcelona-Havana» de *La Nova Catalunya* on es pot parlar de cròniques amb valor notícia, encara que construïdes amb recursos literaris i enriquides amb la interpretació de l'autor. Tant a «Impromptu» com a «Ideari Bàrbar» Bertrana tingué l'oportunitat de fer un tipus de periodisme no necessàriament predeterminat pels fets, comparable a aquell que històricament han exercit molts escriptors a les seves columnes de diaris.

Malgrat la major llibertat temàtica gaudida en aquests espais, la consulta de retalls de diaris corregits pel mateix periodista, conservats a l'apartat Articles de Prudenci Bertrana, del Fons Bertrana de la Universitat de Girona, permet comprovar la insatisfacció de l'escriptor amb les cròniques publicades a *La Publicidad*, a les quals probablement les presses de les rutines productives imposades privaven de la revisió exhaustiva i la calma que, com bé assenyala a «El calvari de l'escriptor», eren necessàries per a la redacció de textos de qualitat. Malgrat la distància i la necessitat de fer arribar les informacions abans que fossin part d'un passat massa llunyà, la premsa no semblava la principal premissa de la relació de Bertrana amb *La Nova Catalunya*, a la qual envià les cròniques per conjunts elaborats i de major extensió.

Les cròniques publicades a *Iberia* emulen en extensió i aportacions interpretatives les de *La Nova Catalunya*. A «Del París heroico» l'autor introdueix experiències personals de l'adolescència i valoracions sobre la història i l'actualitat franceses. El text podria recordar els materials periodístics de l'etapa anterior de la premsa, dominada per l'article ideològic, si no fos perquè la informació no deixa de ser el seu pilar fonamental:

Actualmente hay un cañón de largo alcance que arroja sus obuses sobre París desde 120 kilómetros; actualmente la batalla del Emperador se está desarrollando con ventajas para él, con ventajas mínimas, pero ventajas al fin. Y bien, ¡no importa! Sería necesario saber cómo cantan

¹⁶ «Ideari Bàrbar» de *La Publicidad* tingué com a antecedent la columna «Ideari Barbre» mantinguda per Prudenci Bertrana a *El Poble Català* l'any 1914. Aquestes columnes han estat estudiades per Carmina Portell (1999).

los soldados de la *landwer* y qué sangrientas frases imaginan los satíricos de Berlín. (Bertrana, 20 abril 1918, 16)

Encara que a «¡Victoria!», un altre treball publicat a *Iberia*, es deixi de banda l'objectiu informatiu per fer un tipus de periodisme de contingència que fou una constant de la publicació, no es pot identificar aquesta nova manera de fer amb aquella que havia estat modèlica al sistema de premsa anterior. Certament, l'objectiu primordial al text «¡Victòria!» no és informar, sinó anunciar la imminència de la victòria dels aliats i generar un estat d'ànim positiu al bàndol afavorit; però, com a les cròniques de *La Nova Catalunya* i encara que en menor grau, la comunicació d'un fet, en aquest cas, la victòria, és el centre del discurs. La presència de Bertrana a la redacció d'*Iberia*, de tan curta durada com la revista, representa, com la seva col·laboració amb *La Nova Catalunya*, una excepció dintre de la carrera periodística de l'escriptor, marcada per la imposició d'unes rutines productives més pròpies dels grans periòdics generadors d'informació constant, com *La Veu de Catalunya* i *La Publicidad*, als quals sí estigué vinculat durant llargs períodes de temps com a fonts d'ingressos importants per garantir la seva subsistència i la de la seva família.

6. A mode de conclusions

La flexibilitat de la crònica periodística permet que textos tan diferents com els analitzats en aquest article puguin agrupar-se en una mateixa categoria. Les característiques de la capçalera, el context de publicació i el tema són alguns dels principals factors que determinen l'aparença final d'un producte comunicatiu mal·leable i obert, però l'eix del qual és sempre la informació. És per això que l'estudi de cròniques, diverses en extensió, forma i contingut, escrites per un mateix autor per a diferents publicacions, pot contribuir a descobrir les seves relacions amb els mitjans de premsa, amb l'entorn i amb els successos que hi reflecteix. Malgrat que a les quatre capçaleres incloses a l'estudi Bertrana publicà peces del mateix gènere, aquestes no poden ser enteses en termes similars, així com tampoc la seva relació amb el periodisme. Encara que tingué llibertat temàtica, a *La Publicidad* i a *La Veu de Catalunya*, l'escriptor estigué limitat per unes rutines productives més rígides, pròpies dels grans periòdics, i per la poca identificació amb els posicionaments polítics, més conservadors, d'aquestes redaccions. A les revistes *La Nova Catalunya* i *Iberia*, en canvi, gaudí d'una relativa llibertat ideològica i de més flexibilitat d'espai i de temps.

Un altre factor que influí en les característiques dels textos fou la diferent vinculació professional de Prudenci Bertrana amb cadascuna de les publicacions; les dues primeres li garantiren part dels seus mitjans de subsistència; en canvi, *Iberia* i *La Nova Catalunya*, foren projectes que no es coneix que li hagin reportat beneficis econòmics i als quals accedí per identificació amb els seus objectius. És comprensible que les revistes a les quals s'integrà per voluntat intel·lectual i no pas per la necessitat econòmica hagin estat espais de realització professional i de subversió d'algunes normes periodístiques marcades per la productivitat i no per la qualitat del text i els

objectius comunicatius. El calvari del periodista, com el de l'escriptor, és no assolir aquests objectius, produir abundants textos inconnexos i pobrament elaborats.

Si, com bé assenyala Prudenci Bertrana, per a l'escriptor creatiu el periodisme guarda certa semblança amb el purgatori, les cròniques de *La Nova Catalunya* són l'excepció que confirma la regla o un punt de partida per rellegir els seus textos a publicacions com *Iberia*. Si bé la realització d'un inventari de l'obra periodística de Bertrana podria contribuir a validar la idea que l'exercici de la professió fou el calvari de l'escriptor, també podria treure a la llum més excepcions com aquestes.

Obres citades

- Ametlla, Claudi (octubre 1916). 'En Cambó i el cronista de La Nova Catalunya en el front francès.' *La Nova Catalunya*, 185, 17–18.
- Ametlla, Claudi (octubre 1916). 'Visitant el front francès (I).' *La Nova Catalunya*, 185, 18–21.
- Ametlla, Claudi (novembre 1916). 'Visitant el front francès (II).' *La Nova Catalunya*, 186, 29–33.
- Ametlla, Claudi (desembre 1916). 'Visitant el front francès (IV).' *La Nova Catalunya*, 187, 43–45.
- Ametlla, Claudi (1963). *Memòries polítiques, 1890–1917* (1a ed.). Barcelona: Pòrtic.
- Amossy, Ruth (2010). *L'argumentation dans le discours*. París: Armand Colin.
- Bertrana, Prudenci; Ruiz, Diego (1910). *La locura de Álvarez de Castro. Ensayo sobre la psicología patológica de un episodio heroico*. Girona: Imp. Dalmau Carles & Comp.
- Bertrana, Prudenci (20 abril 1918). 'Del París heroico.' *Iberia*, 157, 14–16.
- Bertrana, Prudenci (16 maig 1918). 'La Maravilla de Guijas y Cemento.' *La Publicidad*, 120, 10.
- Bertrana, Prudenci (9 novembre 1918). '¡Victoria!', *Iberia*, 186, 7.
- Bertrana, Prudenci (1918). 'La Llotja.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (gener-febrer 1919). 'Barcelona-Havana.' *La Nova Catalunya*, 212–213, 21–25.
- Bertrana, Prudenci (maig 1919). 'Barcelona-Havana.' *La Nova Catalunya*, 216, 17–24.
- Bertrana, Prudenci (juny 1919). 'Barcelona-Havana.' *La Nova Catalunya*, 217, 23–27.
- Bertrana, Prudenci (setembre 1919). 'Art i artistes.' *La Nova Catalunya*, 220, 41–43.
- Bertrana, Prudenci (març 1920). 'No hay tabaco.' *La Nova Catalunya*, 226, 36–37.
- Bertrana, Prudenci (abril 1920). 'Sobre l'estrena a Barcelona de L'ànima és meva d'en Guimerà,' *La Nova Catalunya*, 227, 21–23
- Bertrana, Prudenci (10 maig 1920). 'Del tema del català. Balanç de tres temporades. Obres i autors.' *La Publicidad*, 174, 4.
- Bertrana, Prudenci (12 maig 1920). 'Del tema del català. Balanç de tres temporades II. La direcció.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (19 maig 1920). 'Del tema del català. Balanç de tres temporades III. Els actors i el públic.' *La Publicidad*, 183, 4.
- Bertrana, Prudenci (maig 1920). 'La nostra parla. Comèdia patriòtica de n'Ignasi Iglesias.' *La Nova Catalunya*, 228, 21–23.
- Bertrana, Prudenci (juny 1920). 'Els Jocs Florals d'enguany.' *La Nova Catalunya*, 229, 21–25.
- Bertrana, Prudenci (31 juliol 1920). 'Impromptu. La carroña mecánica.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (10 agost 1920). 'Ideari Bàrbar. L'orquestra d'esquirols.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (12 agost 1920). 'Ideari Bàrbar. ¡Meee...ec!' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (agost 1920). 'Els Tudons.' *La Nova Catalunya*, 231, 26–29.
- Bertrana, Prudenci (4 octubre 1920). 'Ideari Bàrbar. Si m'embrutes t'emmascaro.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (6 octubre 1920). 'Ideari Bàrbar. Endevinalla.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (4 maig 1921). 'Ideari Bàrbar. Mímica aprofitable.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (1921). 'El Teatre català. Unes paraules d'en Bertrana.' *La Veu de*

- Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (13 gener 1922). 'Ideari Bàrbar. Bèsties ensinistrades.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (20 enero 1922). 'Ideari Bàrbar. L'home matalàs.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (10 març 1922). 'Ideari Bàrbar. Bufar i fer ampolles.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (1 abril 1922). 'Ideari Bàrbar. Escamoteig de dones.' *La Publicidad*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (5 abril 1924). 'Jardins de kodak i de sandwich.' *La Veu de Catalunya*, n.n, 5.
- Bertrana, Prudenci (24 agost 1924). 'Impromptu. L'encís del riu.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (12 maig 1925). 'Impromptu. La mala lletra.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (26 maig 1926). 'Impromptu. En Mir i la Medalla d'Honor.' *La Veu de Catalunya*, n.n, 5.
- Bertrana, Prudenci (17 setembre 1927). 'Impromptu. Els pollançres d'Hix.' *La Veu de Catalunya*, n.n, 5.
- Bertrana, Prudenci (19 juliol 1928). 'Impromptu. Llúvia.' *La Veu de Catalunya*, n.n, 5.
- Bertrana, Prudenci (13 octubre 1928). 'Impromptu. Les vaques al carrer!' *La Veu de Catalunya*, n.n, 5.
- Bertrana, Prudenci (n.d) a. 'Impromptu. El cant del merlot.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (n.d) b. 'Impromptu. El caprici d'una mamà.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (n.d) c. 'Impromptu. Un poeta que fa poesia.' *La Veu de Catalunya*, n.n, n.p.
- Bertrana, Prudenci (1965). *Obras completas*. Barcelona: Selecta.
- Bertrana, Prudenci (setembre–octubre 1992). 'El calvari de l'escriptor.' *Revista de Girona*, 154, 66–88. (Conferència llegida pel seu autor el 22 de maig de 1933 i reproduïda a *Diari Mercantil* el 24 i 27 de maig de 1933.)
- Bertrana, Prudenci (2013). *Josafat*. Girona: Edicions de la Ela Geminada.
- Carner-Ribalta, Josep (1987). *El Complot de Prats de Molló*. Barcelona: Rafael Dalmau, cop.
- Casacuberta, Margarida (1997). *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*. Barcelona: Curial.
- Casacuberta, Margarida (març–abril 2003). 'Verdaguer i els modernistes gironins.' *Revista de Girona*, 217, 77–83
- Casassas, Jordi (2005). *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814–1975)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Casasús, Josep Maria (1987). *El pensament periodístic a Catalunya*. Barcelona: Curial.
- Castellanos, Jordi (setembre–octubre 1992). 'L'etern ressentit.' *Revista de Girona*, 154, 66–72.
- Centre Català. 'Correspondència.' *Lligall 4*, No. 158
- Costa, Lluís (1987). *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787–1939)*. Girona: Institut d'Estudis Gironins.
- Costa, Lluís (2006). *El nacionalisme cubà i Catalunya: Comunicació política, social i cultural entre Cuba i Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Dijk, Teun Van (2009). *Discurso y poder: contribuciones a los estudios críticos del discurso*. Barcelona: Gedisa

- Esparra, Víctor (gener 1919). 'Secció Barcelona-Havana,' *La Nova Catalunya*, 212–213, 21–25.
- Esparra, Víctor (maig 1919). 'Secció Barcelona-Havana,' *La Nova Catalunya*, 216, 17–24.
- Esparra, Víctor (juny 1919). 'Secció Barcelona-Havana,' *La Nova Catalunya*, 217, 23–27.
- Espinet, Francesc; Tresserras, Joan M. (1999). *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888–1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Ferran, Joan (2009). *La saga dels catalans a Cuba*. Barcelona: Fundació Casa Amèrica Catalunya.
- Funes, Reinaldo (2004). *El despertar del asociacionismo científico en Cuba: (1876–1920)*. Madrid: CSIC.
- Guillamet, Jaume (2003). *Història del periodisme: Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Guillamet, Jaume (1994). *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641–1994)*. Barcelona: La Campana.
- Iturria, Miguel (2004). *Españoles en la cultura cubana*. Sevilla: Editorial Renacimiento.
- Ivern, Maria Dolors (1988). *Esquerra Republicana de Catalunya (1931–1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Jerez, Yairen (2013). *La Nova Catalunya, una revista dels catalans d'Amèrica*. (Treball de Grau no publicat). Girona: Universitat de Girona.
- Jerez, Yairen (2014). *Els intel·lectuals de La Nova Catalunya de L'Havana*. (Treball de Màster no publicat). Girona: Universitat de Girona.
- Lanao, Pau (1989). 'Bertrana, escriptor de vocació, periodista per obligació.' Dins *Bertrana i la seva època* (pp. 55–59). Girona : Fundació Caixa de Barcelona, Generalitat de Catalunya. Servei Territorial de Cultura, Diputació, Ajuntament.
- Maingueneau, Dominique (2009). *Analyser les textes de communication*. París: Armand Colin.
- Manent, Albert (1979). 'La Veu de Catalunya.' *L'Avenç*, n.n, n.p. Recuperat 20 març 2014 de http://www.bnc.cat/digital/veu_catalunya/textos/historia.html
- Pla, Xavier; Montero, Francesc (2011). *A l'ombra de Josep Pla. Cinc escriptors-periodistes gironins de la República*. Girona: Fundació Josep Pla.
- Portell, Carmina (1999). «*Ideari Barbre*» (El Poble Català, 1914), «*Ideari Bàrbar*» (La Publicidad, 1920–1922). (Treball de recerca no publicat). Girona: Universitat de Girona.
- Redacció, La (gener–febrer 1919). 'Claudi Ametlla (C. de la Conca).' *La Nova Catalunya*, 212–213, 61.
- Redacció, La (agost 1919). 'En Rovira Virgili, nou cronista de *La Nova Catalunya* a Barcelona.' *La Nova Catalunya*, 219, 14.
- Redacció, La (1 setembre 1897). 'La situació a Cuba.' *La Publicidad*, 6785, 3.
- Safont, Joan (octubre–novembre–desembre 2012). 'Claudi Ametlla i Antoni Rovira i Virgili: la confluència en la revista *Iberia* (1915–1919) de dues trajectòries paral·leles.' *Revista de Catalunya*, 280, 74–87.
- Surroca, Robert (2004). *Premsa catalana de l'exili i l'emigració (1861–1976)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Tone, John Lawrence (2008). *War and Genocide in Cuba, 1895–1898*. Chapel Hill, North Carolina: Turner
- Triadú, Joan (1967). 'Pròleg.' Dins *Prudenci Bertrana. Prudenci Bertrana per ell mateix* (p. 5–15). Barcelona: Edicions 62.

Pàgines web

Arca, Arxiu de Revistes Catalanes Antigues
www.bnc.cat/digital/arca

Fons i Arxius

Fons Bertrana de la Universitat de Girona

Fons Personal Prudenci Bertrana de l'Arxiu Municipal de Barcelona, Casa l'Ardiaca.